

วรรณคดีที่เกี่ยวข้อง

ชีวิตคนเราตั้งแต่เล็กจนโต ต้องเกี่ยวข้องกับขบวนการศึกษาตลอดเวลา เนื่องจากโลกและสังคมเปลี่ยนแปลงไป เกิดวิทยาการก้าวหน้าต่าง ๆ มากมาย มนุษย์จึงจำเป็นต้องแสวงหาความรู้ การพัฒนาการ เพื่อให้ดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข ขบวนการศึกษาจึงต้องเป็นการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิต แหล่งความรู้ที่ให้วิทยาการการศึกษาต่อเนื่องตลอดชีวิตแก่มนุษย์รูปแบบหนึ่ง ก็คือ นิพิธภัณฑ์

นิพิธภัณฑ์ จะเป็นสถานที่ให้การศึกษา ประวัติ พัฒนาการ แหล่งข้อมูลความรู้ด้านต่าง ๆ ซึ่งจะช่วยให้ประชาชนสามารถหาความรู้ได้ตามความสนใจ และได้มีผู้ให้ความหมาย " นิพิธภัณฑ์ " ไว้ต่าง ๆ กัน ดังนี้

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งทรงเชี่ยวชาญทางภาษาบาลี และสันสกฤต เป็นผู้บัญญัติศัพท์ คำว่า " นิพิธภัณฑ์ " ขึ้นใช้ (ประชุม ชุ่มเพ็งพันธ์ 2530) ซึ่งอาจแยกตามรูปคำและความหมายได้ ดังนี้

นิพิธ เป็นภาษาบาลีและสันสกฤต แปลว่า ต่าง ๆ กัน

ภัณฑ์ แปลว่า สิ่งของ เครื่องใช้

นิพิธภัณฑ์ แปลรวมความได้ว่า สิ่งของเครื่องใช้ต่าง ๆ นานา ที่เก็บรวบรวมไว้เพื่อการชื่นชมและศึกษาหาความรู้ เช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ เป็นต้น

สถาน หมายถึง แหล่ง ที่ตั้ง ปราการ เป็นคำเติมท้ายสถานที่สำคัญเป็นการเฉพาะแห่ง

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2525 ได้บัญญัติคำว่า นิพิธภัณฑ์ เป็นสิ่งของต่าง ๆ ที่รวบรวมไว้เพื่อประโยชน์ในการศึกษา เช่น โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ

ส่วนคำว่า "นิพิธภัณฑ์สถาน" หมายถึงเป็นสถานถาวรที่เก็บรวบรวมและแสดงสิ่งต่าง ๆ ที่มีความสำคัญด้านวัฒนธรรมหรือด้านวิทยาศาสตร์ โดยมีความมุ่งหมาย เพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อการศึกษา เล่าเรียน และก่อให้เกิดความเพลิดเพลินใจ

นิคม มลิกะคามะ และคณะ (2521:3) ได้สรุปความหมายของนิพิธภัณฑ์ว่า นิพิธภัณฑ์สถาน คือ สถานที่ตั้งขึ้นเพื่อรวบรวมสงวนรักษาและจัดแสดงวัตถุ อันมีความสำคัญทางวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม เพื่อประโยชน์ในการศึกษา ค้นคว้า และความเพลิดเพลิน

นิเซต สุนทรพิทักษ์ (2522:16) ได้กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์ชนิดต่าง ๆ นั้น เป็นที่ยอมรับกันเป็นสากลว่า เป็นเสมือนสถานศึกษาเปิด เฉพาะวิชาที่จัดกิจกรรมและเรื่องราวที่น่าสนใจ นำรู้ นำศึกษา ไว้ให้ผู้สนใจทั้งหลาย ได้เข้าไปศึกษาหาความรู้ตามใจปรารถนา ธรรมชาติของพิพิธภัณฑ์นั้น ต้องจัดว่าเป็นสถาบันการศึกษาที่เปิดโอกาสอันเท่าเทียมกันอย่างยิ่ง ให้แก่คนทุกคน ทุกเพศทุกวัย ได้มีโอกาสที่จะศึกษาหาความรู้ด้วยตนเองได้ตลอดชีวิตโดยอิสระ

เอ็น เจ ฟลานแกน (N.J.Flanagan 1983:11) ประธานคณะกรรมการแห่งชาติ ว่าด้วยสภาพการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติประเทศออสเตรเลีย กล่าวว่า พิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันถาวรที่รวบรวม รักษา ค้นคว้า วิจัย และจัดแสดงหลักฐานวัตถุสิ่งของที่แสดงถึง ประชาชน และสิ่งแวดล้อมนั้น พิพิธภัณฑ์มีจุดประสงค์ที่จะศึกษา พัฒนา และบริการความรู้ความบันเทิงให้แก่สังคม

สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (ICOM) (1974) ได้ให้คำจำกัดความของพิพิธภัณฑ์สถาน ไว้ดังนี้

พิพิธภัณฑ์สถาน เป็นสถาบันถาวรที่ตั้งขึ้น เพื่อบริการและพัฒนาสังคม และเปิดบริการแก่สาธารณชนทั่วไป โดยไม่หวังผลกำไร ทำหน้าที่รวบรวม สงวนรักษา วิจัย สื่อความหมายและจัดแสดงเพื่อประโยชน์ในการศึกษา และความเพลิดเพลินในเรื่องของมนุษย์ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งครอบคลุมรายละเอียดในด้านต่าง ๆ ดังนี้ (Kenneth Hudson 1977:1)

1. เป็นสถาบันที่รวบรวม สงวนรักษา จัดแสดงนิทรรศการ เปิดบริการห้องสมุดและศูนย์เก็บเอกสารสำคัญอย่างถาวร
2. จัดกิจกรรมการสื่อความหมาย และการอนุรักษ์ถาวรวัตถุ โบราณสถานทางธรรมชาติวิทยา โบราณคดี ชาติพันธุ์วิทยาและประวัติศาสตร์ ตลอดจนแหล่งหรือสถานที่ที่มีลักษณะเป็นพิพิธภัณฑ์ในตัวเองโดยธรรมชาติ
3. เป็นสถาบันที่จัดแสดงตัวอย่างสิ่งมีชีวิต เช่น สวนพฤกษศาสตร์ ลัทธิศาสตร์ สถานสงวนรักษาลึตว์น้ำ ฯลฯ
4. สถานสงวนรักษาธรรมชาติ
5. ศูนย์วิทยาศาสตร์และห้องนำจำลอง

ซึ่งจะเห็นได้ว่า แม้จะมีผู้ให้คำจำกัดความพิพิธภัณฑ์ต่าง ๆ นานา แต่ก็สามารถสรุปได้ว่า พิพิธภัณฑ์ เป็นสถาบันการศึกษาเปิดที่ให้บริการการศึกษา ความรู้ ความเพลิดเพลิน ตลอดจนการอนุรักษ์ รักษาวัตถุสิ่งของ ให้ประชาชนทั่วไปได้ศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเอง

ประวัติและพัฒนาการของพิพิธภัณฑ์สถาน

มนุษย์มีวิวัฒนาการในด้านต่าง ๆ มาช้านาน นับตั้งแต่การดำรงชีวิต การเมือง การสังคม วัฒนธรรมต่าง ๆ สิ่งซึ่งจะชี้ให้เห็นถึงการสร้างสรรค์อารยธรรม ร่องรอยความเป็นมาในอดีต เพื่อเป็นพื้นฐานในการพัฒนาสังคมต่อไป ก็คือหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ซึ่งสถานที่ที่จะรวบรวมสิ่งนี้ ก็คือ พิพิธภัณฑ์สถาน ซึ่งนอกจากจะรวบรวมหลักฐานโบราณวัตถุต่าง ๆ แล้ว พิพิธภัณฑ์ยังเป็นแหล่งให้การศึกษา ทั้งทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีด้วย

ประเทศที่เจริญก้าวหน้า ซึ่งเป็นแหล่งศิลปวิทยาการต่าง ๆ ในโบราณ ก็คือ กรีกร ชาวกรีกนับถือเทพเจ้าหลายองค์ มีภูเขาโอลิมปัส (Olympus) เป็นที่สิงสถิตย์ของเทพเทวดาต่าง ๆ การกำเนิดพิพิธภัณฑ์สถาน ก็เนื่องจากเทพเจ้าซีอุส (Zeus) กับเทพี นิโมซิน (Mnemosyne) ซึ่งเป็นเทพีแห่งความทรงจำ (Goddess of Memory) มีเทพธิดา 9 องค์ เทพธิดาทั้ง 9 องค์นี้ เกิดที่ปิเรีย (Pieria) เชิงเขาโอลิมปัส เทพธิดาเหล่านี้มีชื่อเรียกรวมกันว่า มูเซ (Muses) และเรียกเทวาลัยที่ประทับของเหล่าเทพธิดาว่ามูเซออน (Mouseion) ซึ่งคำว่า มิวเซียม (Museum) ในภาษาอังกฤษ ก็มาจากคำกรีก หมายความว่า เทวาลัยของเทพธิดาทั้ง 9 (Temple of the Muses) ซึ่งล้วนแต่ทรงคุณวุฒิในสรรพวิทยาการ ต่าง ๆ ที่ศึกษาเล่าเรียนกันอยู่ในสมัยกรีก คือ

1. คลีโอ (Clio) เทพธิดาแห่งประวัติศาสตร์ (Muse of History)
2. ยูเทอเป (Euterpe) เทพธิดาแห่งกวีนิพนธ์และทำนองเสนาะ (Muse of Lyric poetry)
3. ธาเลีย (Thalia) เทพธิดาแห่งกวีนิพนธ์ร้อยกรองและสุขนาฏกรรม (Muse of Comedy and Merry of Idyllic poetry)
4. เมลโปมีน (Melpomene) เทพธิดาแห่งโศกนาฏกรรม (Muse of Tragedy)
5. เทรพซิคอร์ (Terpsichore) เทพธิดาแห่งการเต้นรำขับร้อง (Muse of Choral Songs and Dance)
6. อีราโต (Erato) เทพธิดาแห่งกวีนิพนธ์เรื่องรักใคร่และการล้อเลียนท่าทาง (Muse of Erotic poetry and Mimicry)
7. โพลีไฮเนีย (Polyhymnia) เทพธิดาแห่งเพลงศักดิ์สิทธิ์ (Muse of Sacred Song)

8. ยูราเนีย (Urania) เทพธิดาแห่งดาราศาสตร์ (Muse of Astronomy)
9. คอลลิโอเป (Calliope) เทพธิดาแห่งกวีนิพนธ์กาพย์ (Muse of Epic poetry)

ตามความหมายของเทวาลัยของเทพธิดาทั้ง 9 ถ้าพิจารณาแล้ว จะเห็นว่ามีความสำคัญ 2 ประการ อันเป็นต้นกำเนิดแนวความคิดการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานขึ้นต่อมา คือ

1. เทวาลัยของเทพธิดา เป็นสถานที่เก็บรวบรวมสิ่งของ และรวบรวมศิลปวิทยาการสาขาต่าง ๆ อันเป็นสถานที่ซึ่งผู้สนใจใฝ่รู้วิชา ได้มาเล่าเรียนศึกษาหาความรู้กัน
2. การที่ผู้สนใจศึกษาเล่าเรียนมาสู่เทวาลัยนั้น ย่อมจะได้รับแรงบันดาลใจจากวิชาความรู้ใหม่ ได้รับสัมผัสกับความบันเทิงใจจากกิจกรรมทั้งทางศิลปะ (Art) กวีนิพนธ์ (Poetry) และวิทยาศาสตร์ (Science) ที่มีสอนกันอยู่ในสถานที่นั้น (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ 2530:8)

สมัยกรีก พระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช ทรงมีความคิดด้านพิพิธภัณฑ์ พระองค์พระราชทานตัวอย่างหิน ต้นไม้ และสัตว์จากแผ่นดินที่พระองค์ยึดครอง รวมทั้งเงินก้อนหนึ่งให้แก่อริสโตเติล ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของพระองค์ (Cass R. Sandak 1981:8)

หลังจากพระเจ้าอเล็กซานเดอร์สิ้นพระชนม์ พระเจ้าไปโตเลมี I โซเตอร์ (Ptolemy I Soter) ทรงตั้งพิพิธภัณฑ์แห่งแรกที่เมืองอเล็กซานเดรีย เรียกพิพิธภัณฑ์แห่งแรกนี้ว่า มูเซออน (Museion) และมีจุดประสงค์ที่จะให้เป็นสถานที่บูชาเทพธิดาทางศิลปะและวิทยาศาสตร์ของกรีก พิพิธภัณฑ์อเล็กซานเดรียนี้เป็นศูนย์รวมของสิ่งต่าง ๆ เช่น สวนสัตว์ รวบรวมศิลปโบราณวัตถุและห้องสมุดที่ใหญ่ที่สุดแห่งโลกในสมัยนั้น จึงเป็นศูนย์กลางที่นักปราชญ์มาหาความก้าวหน้าทางด้านวิทยาการต่าง ๆ เช่น วิทยาศาสตร์ วรรณคดี ปรัชญา เป็นต้น ซึ่งเราถือว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานในมหาวิทยาลัยเป็นแห่งแรกของโลกด้วย

ในสมัยโรมัน พระเจ้าฮาเดรียน (Hadrian) ได้สร้างพิพิธภัณฑ์กลางแจ้งแห่งแรกที่เมืองไทรเบอร์ (Tibur) ปัจจุบันคือเมืองทิวอลิ (Tivoli) พระองค์โปรดให้สร้างวิลลาแอดเดรียนา (Villa Adrianna) โดยจำลองโบราณสถานที่สำคัญ มีชื่อเสียง สวยงามของกรีก มาตั้งแสดงกลางแจ้ง เพื่อทอดพระเนตรความสวยงามและความเจริญรุ่งเรืองของกรีก และเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาหาความรู้ (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ 2530:10)

ในสมัยกลางของยุโรป แหล่งรวบรวมโบราณศิลปวัตถุที่สำคัญ คือ "วัด" และ "วัง" วัดสมัยนั้นมีอำนาจมาก จึงอาศัยศาสนาเป็นเครื่องช่วย จึงมีประชาชนนำสิ่งของมาถวายมาก ทั้งโบราณวัตถุและของแปลกประหลาดที่นักเที่ยวและพระรุดงค์นำมาจากประเทศอื่น ๆ จัดเป็นของหายากและของประหลาด ดังนั้นทั้งวัดและวังจึงมีคลังสมบัติส่วนตัว แต่ไม่เปิดให้ประชาชนได้ชม

ตอนปลายสมัยกลาง ก่อนจะถึงยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา ราวพุทธศตวรรษที่ 16 - 19 ลักษณะแนวความคิดการสะสมเก็บรวบรวมทรัพย์สินสมบัติ เริ่มเปลี่ยนจากการคำนึงถึงราคาสีของที่คิดมูลค่าเป็นเงินตรา มาเป็นการคำนึงถึงคุณค่าของวัตถุในด้านจิตใจหรือคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม (จิรา จงกล : 6)

พิพิธภัณฑ์สมัยฟื้นฟูศิลปวิทยา

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา บรรดากษัตริย์ ชุนนาง คหบดี ต่างก็แสวงหารวบรวมทรัพย์สินสมบัติ ศิลปวัตถุกันมาก เพื่อแสดงถึงความมั่งคั่ง

โคสิโม มิติซีส (Cosimo Medicis) เจ้าผู้ครองนคร แห่งเมืองฟลอเรนซ์ ประเทศอิตาลี ได้สะสมทรัพย์สินสมบัติมีค่านานาชนิดไว้สืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคน ทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม ศิลปวัตถุ ฯลฯ ใน พ.ศ. 1977 ได้มีการทำทะเบียนบัญชีของมีค่าเหล่านี้ มีพนักงานเผ่าดูแลและเปิดให้ศิลปิน ผู้สนใจพิเศษ เข้าชมได้เป็นครั้งคราว จึงเป็นเหตุให้คนเรียกบ้านที่เก็บโบราณศิลปวัตถุของโคสิโม มิติซีส ว่าเป็น พิพิธภัณฑ์ ขึ้นเป็นครั้งแรก และเป็นพิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคล อันเป็นต้นกำเนิดของพิพิธภัณฑ์สถานศิลป์ในปัจจุบัน

ในปีพุทธศักราช 2014 พระสันตปาปาที่ 6 (Pope Sinte IV) ได้สร้างพิพิธภัณฑ์คาพิทอล (Capitole) ได้จัดแยกประเภทวัตถุจิตรกรรม ประติมากรรมไว้เป็นระเบียบ และเปิด โอกาสให้ประชาชนเข้าชมด้วย

ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-22 เจ้านายและขุนนางได้รวบรวมโบราณศิลปวัตถุกันอย่างกว้างขวาง และเรียกสถานที่เก็บรักษาต่างๆ กัน ได้แก่คำว่า มิวเซียม แกลเลอรี โคลเซท ซอมเบอร์ คาบิเนท (Museum Gallery Closet Chambre Cabinet) เป็นต้น สมัยนั้นเป็นที่นิยมเชื่อกันว่า โบราณศิลปวัตถุเป็นของมีคุณค่า เป็นเครื่องแสดงฐานะทางสังคม แสดงรสนิยมและการศึกษาอบรมของตน และความเจริญทางปฐพีปัญญา จึงเกิดการแข่งขันกัน

สะสมรวบรวมโบราณวัตถุ สมัยพระเจ้าชาร์ลที่ 1 (Charles I, 1625-1649) แห่งอังกฤษ เป็นนักรวบรวมศิลปวัตถุไว้มากเช่นกัน แต่กิจการทั้งหมด ยังเป็นไปในรูปแบบ พิพิธภัณฑ์ส่วนบุคคล (Private Collection) ซึ่งเป็นที่นิยมในยุคนั้น ไม่ใช่แบบพิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชน (Public Museum)

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชน

นับตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 23 เกิดการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ประชาชนตื่นตัวปกครองตนเองแบบเป็นประชาธิปไตยมากยิ่งขึ้น อำนาจของกษัตริย์ก็ลดน้อยลง ในขณะที่เดียวกันประชาชนก็มีบทบาทอำนาจมากขึ้น อิทธิพลสำคัญของความคิดเรื่องประชาธิปไตย ที่มีต่อพิพิธภัณฑ์สถาน ก็คือ ความต้องการทางการศึกษาสำหรับประชาชนทั่วไป ทั้งอเมริกาและฝรั่งเศส ได้แสดงให้เห็นความสามารถในทางสติปัญญาของสามัญชนว่าทุกคนสามารถเรียนได้เท่ากัน ฉะนั้นความรู้สูง ภูมิปัญญาสูง การชื่นชมในศิลปความงามและอื่น ๆ ไม่ใช่มีไว้สำหรับคนชั้นสูงเพียงชั้นเดียว แต่ต้องเป็นของคนทุกคน ความคิด ความรู้สึกที่ทำให้ความต้องการทางการศึกษาสำหรับประชาชนเพิ่มขึ้นทุกที และความต้องการนี้ก็เป็นที่อิทธิพลในความก้าวหน้าของพิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชน และงานเผยแพร่ความรู้ของพิพิธภัณฑ์

จอห์น เทรดสแคนท์ (John Tradescant) ได้เปิดคอลเลกชันให้ประชาชนเข้าชม และต่อมาบุตรชายคนเดียวของเขา ได้ยกให้เป็นสมบัติของมหาวิทยาลัยออกฟอร์ด ซึ่งทางมหาวิทยาลัยได้สร้างอาคารเป็นการเฉพาะ เปิดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานขึ้น พ.ศ. 2226 เพื่อเปิดให้คนทั่วไปได้ชม จึงอาจถือได้ว่าพิพิธภัณฑ์มหาวิทยาลัยออกฟอร์ด เป็นสถาบันแรกที่จัดตั้งพิพิธภัณฑ์เปิดให้สาธารณชนเข้าชมเป็น พิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชน (ประชุม ชุ่มเพ็งพันธ์ 2530: 13)

ในพุทธศตวรรษที่ 24 หลายประเทศได้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชนขึ้น และส่วนใหญ่จัดเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เป็นสถานที่รวบรวม สงวนรักษาวัตถุที่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ แต่ในระยะเริ่มแรกที่มีการจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สำหรับประชาชนนั้น พิพิธภัณฑ์ต้องรวบรวมวัตถุ จึงได้เปิดรับของบริจาคจากประชาชนทั่วไป และด้วยเหตุดังกล่าวจึงทำให้พิพิธภัณฑ์ต้องรับสิ่งของนานาชนิดที่ประชาชนมอบให้ และเป็นเหตุให้คนทั่วไปรู้จัก พิพิธภัณฑ์ในแง่หนึ่งว่า เป็นสถานที่ซึ่งประชาชนสามารถส่งสมบัติเข้าไปเก็บ ไว้เป็นการถาวรชั่วกาลนาน ไม่สูญสลาย เลยทำให้พิพิธภัณฑ์สถานถูกเข้าใจไปในแง่ที่ว่า เป็นคลังสมบัติหรือคลังวัตถุ

เก็บของเก่าของโบราณ แต่อย่างไรก็ตามอาจกล่าวได้ว่ายุคปัจจุบันของพิพิธภัณฑ์ เริ่มขึ้นเมื่อ พิพิธภัณฑ์เริ่มมีบทบาทส่งเสริมการศึกษาแก่ประชาชน ในพุทธศตวรรษที่ 24 แต่ยังไม่มียุคเรียนเข้าชมเลยจนสิ้นศตวรรษ หน้าที่ส่งเสริมการศึกษาของพิพิธภัณฑ์ เพิ่งเริ่มพัฒนาขึ้น ในพุทธศตวรรษที่ 25 นี้เอง

พิพิธภัณฑ์สมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม

ในพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นสมัยปฏิวัติอุตสาหกรรม เริ่มขึ้นในประเทศอังกฤษก่อน แล้วจึงแพร่หลายไปทั่วโลก การปฏิวัติอุตสาหกรรมทำให้เกิดเครื่องจักรกลประเภทต่าง ๆ อันเป็นความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและวิทยาศาสตร์มาก อังกฤษได้จัดงานแสดงผลภัณฑ์อุตสาหกรรมนานาชาติขึ้นเป็นครั้งแรกที่พระราชวังแก้ว (Crystal Palace) ในกรุงลอนดอน เมื่อ พ.ศ. 2394 แต่งงานเครื่องจักรไม่สามารถผลิตงานที่ประณีตละเอียดอ่อนอย่างงานฝีมือได้ ชาวอังกฤษจึงเกรงว่างานช่างฝีมืออันเป็นศิลปหัตถกรรมจะสูญไป จึงได้เก็บรวบรวมงานฝีมือ จัดตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ศิลปตกแต่ง (Decorate Art) ขึ้นตามพระราชเสาวนีย์ของพระนางเจ้าวิกตอเรีย ได้ชื่อว่า พิพิธภัณฑ์วิกตอเรียและอัลเบิร์ต (Victoria and Albert Museum) ใน พ.ศ. 2395 นับเป็นครั้งแรกที่ได้มีการเก็บรวบรวมงานศิลปประยุกต์และงานประณีตศิลป์ของเก่า ไว้เป็นตัวอย่าง

ต่อมาฝรั่งเศสได้จัดแสดงผลภัณฑ์อุตสาหกรรมขึ้นบ้าง ใน พ.ศ. 2398 เป็นผลให้เกิดพิพิธภัณฑ์ผ้าที่เมืองลียงส์ (Lyons) เพื่อเป็นตัวอย่างและเป็นประโยชน์ในการส่งเสริมอุตสาหกรรมผ้าของประเทศ

การพัฒนาอุตสาหกรรมได้เจริญก้าวหน้ามาตามลำดับ จนครั้งหลังพุทธศตวรรษที่ 24 ความเจริญทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีได้แพร่หลายไปถึงชนบทของชาวยุโรป ทำให้วิถีชีวิตและผลิตภัณฑ์สิ่งของเครื่องใช้แบบดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนแปลงและสูญหายไป จึงได้ตระหนักกันว่ามรดกทางวัฒนธรรมพื้นบ้านเหล่านี้ ต่อไปก็คงไม่เหลือให้อนุชนรุ่นหลังดู จึงได้เร่งเก็บรวบรวมวัตถุสิ่งของเครื่องใช้พื้นบ้าน ตั้งเป็นพิพิธภัณฑ์ชาติพันธุ์วิทยา (Museum of Ethpology) และพิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน (Folk Museum) ขึ้น เพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิม ของกลุ่มชนต่างๆ ไว้ บ้างก็จัดเป็นรูปจำลองหมู่บ้านชนบทจริงๆ บ้างก็จัดเป็นแบบการแสดงกลางแจ้ง (Open Air Museum) และเมื่อความเจริญทางเทคโนโลยี ซึ่งเป็นผลจากอัจฉริยะของมนุษย์ เป็นที่ยกย่องเชิดชู จึงมีการเก็บรักษาสิ่งซึ่งเป็นผลประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์ เช่น

เครื่องจักร เครื่องยนต์ ฯลฯ จึงเกิดมีพิพิธภัณฑ์สถานวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ขึ้น

พิพิธภัณฑ์ในสหรัฐอเมริกา

สมัยแรกของพิพิธภัณฑ์สถานในสหรัฐอเมริกา (พ.ศ. 2413 - 2443) ที่เริ่มพัฒนาขึ้น แต่ยังไม่มียุคที่เด่นชัดโดยเฉพาะในด้านกิจกรรมเพื่อประโยชน์ทางการศึกษา รายการทางการศึกษาของพิพิธภัณฑ์เริ่มแพร่หลายอย่างรวดเร็วมากในช่วง พ.ศ. 2443 - 2473 เกิดตำราและรายการเพื่อการศึกษาในพิพิธภัณฑ์ขึ้นมา และแปลกแตกต่างกันออกไป และขยายงานไปถึงโรงเรียนของรัฐ ตลอดจนองค์การของหน่วยงานอื่นๆ อีกด้วย การจัดให้มีการบรรยายได้กลายมาเป็นแนวทางปฏิบัติหลักของพิพิธภัณฑ์ต่างๆ ทางภาคตะวันออก พิพิธภัณฑ์ศิลปะเมโทรโพลิแตน (Metropolitan Museum of art) และพิพิธภัณฑ์ศิลปะโทเรโด (Toledo) เป็นพิพิธภัณฑ์ศิลปะรุ่นแรกที่บริการกิจกรรมดังกล่าวแก่โรงเรียนและสังคม

ระหว่าง พ.ศ. 2443 - 2473 เกิดปฏิบัติที่แตกต่างกับการปฏิบัติงาน และเป็นที่ยกเถียงกันในการกำหนดแนวทางกิจกรรมทางการศึกษาของพิพิธภัณฑ์ศิลปะ ซึ่งแตกต่างกันเป็น 3 ลักษณะคือ

1. เน้นการพิจารณา ด้านความสวยงาม
2. พิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันการศึกษาพื้นฐาน ซึ่งได้รับลักษณะจาก ความต้องการ ความปรารถนา ของชุมชน ที่พิพิธภัณฑ์บริการ
3. เป็นการรวมระหว่างความรู้ กับการให้การศึกษา

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2443 เป็นต้นมา หนังสือต่างๆ ที่ออกมามีส่วนใหญ่อีกสนับสนุนปรัชญา แนวที่ 2 ที่ว่า "พิพิธภัณฑ์ควรจะเป็นการศึกษาพื้นฐาน"

จอห์น คอททอน ดานา (John cotton Dana) มีบทบาทอิทธิพลด้านการวางแผนงานพิพิธภัณฑ์กับชุมชน

โทมัส ริทชี อัดัม (Thomas Ritchie Adam) เขามีความเห็นเห็นว่าพิพิธภัณฑ์ควรจะมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่จากเดิม เดินไปสู่กิจกรรมรายการที่เป็นความรู้ที่ทันสมัย (popular enlightenment) ให้มากขึ้น

พอล มาแชล รืออะ (Paul Marshall rea) ก็สนับสนุนความคิดของ Adam เขายังเสนอให้พิพิธภัณฑ์ขยายบทบาทหน้าที่ให้กว้างขวางต่อไปอีก โดยการศึกษาเรื่องราวของสังคม และให้ความสัมพันธ์กับชุมชน โดยรอบที่พิพิธภัณฑ์ตั้งอยู่ด้วย

จอห์น ดิวอี้ (John Dewey) เห็นว่าพิพิธภัณฑ์ควรจะมีความสัมพันธ์ เกี่ยวข้องต่อ การให้การศึกษาที่ผู้ใหญ่และเยาวชนอย่างกว้างขวาง

ในปีพุทธศักราช 2473 ฟิลิป ยูทซ์ (Philip Youtz) ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์ศิลปะ บรุคลิน (Brooklyn) เขาเห็นว่าบทบาทของพิพิธภัณฑ์ควรมุ่งไปสู่เป้าหมายทั้งนักเรียนและ ผู้ใหญ่ ซึ่งมีชีวิตสภาพแวดล้อมอยู่ในอารยธรรมที่ผสมผสานกัน การให้ความรู้ด้วยทัศนคติที่ สุข สดใส ต่องานศิลปะด้วยตัวเขาเอง และการให้ความรู้ความเข้าใจทางวัฒนธรรมในอดีต จะทำให้เกิดทัศนคติที่ดีต่อพิพิธภัณฑ์ นอกจากนี้ทรัพย์สินสมบัติทางวัฒนธรรมในพิพิธภัณฑ์จะมีคุณค่า ทางการศึกษา ยิ่งกว่า ถ้าจัดแสดงเนื้อหาสาระที่เป็นเรื่องราวทางศิลปวัฒนธรรมและกิจกรรม ทางการศึกษา ควรจะเป็นหน้าที่แรกของพิพิธภัณฑ์ทีเดียว

ปัจจุบันพิพิธภัณฑ์สถานในสหรัฐอเมริกา มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น และขยายบทบาทออกไป อย่างกว้างขวาง หน้าที่หลักของพิพิธภัณฑ์ในสหรัฐอเมริกา คือ การบริการให้การศึกษาใน ทุกรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นพิพิธภัณฑ์ประเภทศิลปะ วิทยาศาสตร์ หรือพิพิธภัณฑ์ประเภททั่วไป เพราะถือว่าพิพิธภัณฑ์มีส่วนในการพัฒนาแนวความคิดของประชากร เป็นคล้าย กระจกเงา ศิลปะวัตถุที่จัดแสดงมุ่งเน้นให้เห็นข้อมูล หลักฐานเรื่องราวของมนุษยชาติโดยตรง การวิจัยก็ เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับบทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์วิวัฒนาการจะเกิดขึ้นได้ขึ้น อยู่กับประเพณีที่ สามารถสนับสนุนสืบต่อไปได้ และการผสมผสานทางความคิดใหม่ ไม่มีตัวแทนแทนใดเหมาะสม ที่จะทำหน้าที่เป็นสื่อกลางได้ดีกว่าพิพิธภัณฑ์สถาน

พิพิธภัณฑ์ จึงเป็นสถาบันสร้างสรรสารประโยชน์แก่สาธารณชนเช่นเดียวกับพิพิธภัณฑ์ ครัวโบราณ คือ เป็นทั้งห้องสมุดรวมสรรพวิชาความรู้ และศูนย์กลางทางการศึกษาวิจัย ได้หรือไม่เพียงไร อาจจะเป็นความมุ่งหวังทางอุดมคติ ดังหนึ่งว่า ผู้เข้าชมพิพิธภัณฑ์จะ ได้ รับความรู้ ประจักษ์แสงสว่าง และมีบรรยากาศวัฒนธรรมสมบูรณ์แบบ แม้จะทำได้ยาก แต่ แฟรงค์ ลอยด์ ไรท์ (Frank Lloyd Wright) สถาปนิกผู้ออกแบบ พิพิธภัณฑ์กุกเกนไฮม์ (Guggenheim Museum) ก็เคยพยายามให้ อิทธิพลทางความคิดดังกล่าว ให้ปรากฏอยู่บ้าง

สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (ICOM)

พิพิธภัณฑ์สถานเจริญแพร่หลายและเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็วในปลายพุทธศตวรรษ ที่ 24 และต้นพุทธศตวรรษที่ 25 โดยเฉพาะในยุโรปและอเมริกา ในแต่ละประเทศจึง

รวมตัวกันขึ้นตั้งสมาคม เพื่อรวบรวมสมาชิกที่มีหน้าที่และอาชีพเดียวกัน และแลกเปลี่ยนความรู้และสนับสนุน ส่งเสริมซึ่งกันและกัน เพื่อให้กิจการพิพิธภัณฑ์สถานพัฒนาเจริญก้าวหน้าต่อไป ในประเทศสหรัฐอเมริกา มี สมาคมพิพิธภัณฑ์อเมริกา (American Association of Museum) ในอังกฤษมี สมาคมพิพิธภัณฑ์อังกฤษ (British Association of Museum) เป็นต้น ดำเนินกิจการอย่างอิสระ

องค์การสันนิบาตโลก ซึ่งตั้งขึ้นภายหลังสงครามโลกครั้งแรก ก็เป็นสถาบันที่เห็นความสำคัญของพิพิธภัณฑ์เช่นเดียวกัน จึงได้มีสำนักงานพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (International Museum Office) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งขององค์การสถาบันความร่วมมือทางปัญญาระหว่างชาติ (International Institute of Intellectual Cooperation) เมื่อเกิดสงครามโลก ครั้งที่ 2 สถาบันนี้ก็สิ้นสุดลง

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 สิ้นสุดลง เกิดองค์การสหประชาชาติขึ้น ได้มีองค์การส่งเสริมการศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม ที่เรียกว่า ยูเนสโก ในปี พ.ศ.2489 ยูเนสโก ตระหนักในความสำคัญของพิพิธภัณฑ์สถาน ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญยิ่งในการศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม จึงได้สนับสนุนให้มีการจัดตั้ง สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ (The International Council of Museum) หรือที่เรียกว่า ไอคอม (ICOM) เมื่อ พ.ศ.2489 โดยนายชอนซีย์ เจ แฮมลิน (Mr. Chauneey J. Hamlin) ผู้อำนวยการพิพิธภัณฑ์วิทยาศาสตร์บัพฟาโล (The Buffalo Museum of Science N.Y.) รัฐนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา และนายเดวิด อี ฟินเลย์ (Mr. David E. Finley) นายกสมาคมพิพิธภัณฑ์สถานอเมริกา และนักบริหารพิพิธภัณฑ์ที่สำคัญอีกหลายคน มีสำนักงานใหญ่ตั้งอยู่ ณ ตึก ยูเนสโก ในกรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริม แลกเปลี่ยนความรู้และความร่วมมือ ช่วยเหลือกันในกิจการด้านต่างๆ ในหมู่ผู้ดำเนินการพิพิธภัณฑ์สถานทั่วโลก มีการประชุมสมัชชาครั้งแรกที่กรุงเม็กซิโก พ.ศ.2491 เดิมกำหนดให้มีการประชุมสามัญทั่วไป 2 ปี ต่อครั้ง ต่อมาเปลี่ยนเป็น 3 ปีต่อครั้ง ประเทศไทยได้เข้าเป็นสมาชิกของสภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ มาตั้งแต่ พ.ศ.2490 (ประชุม ชุมแห่งพันธ์ 2530:15-19)

พิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยวิชาประวัติศาสตร์ และโบราณคดี และสนพระทัยศึกษาเล่าเรียนวิทยาการจากยุโรปตะวันตก มาแต่ครั้งยังไม่ได้

เสวยราชสมบัติ ขณะเมื่อทรงผนวชเป็นสมณเพศ ได้เสด็จจรดงค์ไปตามหัวเมืองต่างๆ เป็นเหตุให้ได้ทอดพระเนตรโบราณวัตถุโบราณสถานแบบและสมัยต่างๆ ทำให้พระองค์ทรงสนพระทัยศึกษาหาความรู้มากขึ้น ทรงห่วงใยมรดกทางศิลปวัฒนธรรมอันล้ำค่าของชาติจะสูญหายพังทลาย จึงทรงเก็บรวบรวมโบราณศิลปวัตถุต่างๆ เข้ามาไว้กรุงเทพฯ เป็นสมบัติส่วนพระองค์ คือ เป็นสถานที่เก็บรวบรวมวัตถุโบราณส่วนบุคคล (Private Collection)

ครั้นเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระองค์จึงทรงจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ส่วนพระองค์ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2394 ณ "พระที่นั่งราชฤดี" พระที่นั่งองค์นี้เป็นตึกแบบฝรั่ง ทรงโปรดให้สร้างขึ้นข้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยด้านตะวันออก สำหรับเป็นที่ประทับว่าราชการ และเป็นที่ตั้งแสดงโบราณศิลปวัตถุต่างๆ ที่พระองค์ทรงเก็บรวบรวมไว้ ตลอดจนถึงของที่นานาประเทศส่งเข้ามาทูลเกล้าถวายเป็นพระราชไมตรี และอีกประการหนึ่งสำหรับให้บรรดาทูตานุทูตชาวต่างประเทศที่เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ตลอดจนข้าราชการขุนนางทั้งหลายได้มีโอกาสเข้าชม

ต่อมา ปี พ.ศ. 2402 พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าให้สร้างพระที่นั่งองค์หนึ่งสำหรับจัดแสดงสิ่งของต่างๆ โดยเฉพาะ พระราชทานนามว่า "พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์" พระที่นั่งองค์นี้ตั้งอยู่ตรงที่ตั้งพระที่นั่งวิมาลย์มหาปราสาทในปัจจุบัน มีขนาดใหญ่กว่าพระที่นั่งราชฤดี และโปรดเกล้าให้ย้ายสิ่งของทั้งหมดจากพระที่นั่งราชฤดี มาไว้ที่พระที่นั่งประพาสพิพิธภัณฑ์ทั้งหมด จึงถือได้ว่าพระองค์เป็นผู้ให้กำเนิดพิพิธภัณฑ์สถานในประเทศไทย แต่เป็นพิพิธภัณฑ์สถานส่วนพระองค์ ยังไม่ได้เปิดให้ประชาชนทั่วไปเข้าชม และศัพท์คำว่า "พิพิธภัณฑ์" ได้เกิดขึ้นจากนามของพระที่นั่งนี้

พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชน

ต่อมาในรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดให้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานขึ้นที่หอทองคองเดีย (ศาลาสหทัยสมาคม) ในพระบรมมหาราชวัง ในสมัยนั้นยังเรียกทับศัพท์ว่า "หอนิวซีเยม" และเปิดให้ประชาชนเข้าชมเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2417 ซึ่งนับว่าเป็นพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับประชาชนแห่งแรกของประเทศไทย ผู้อำนวยการของ "นิวซีเยม" แห่งแรกคือ นายเฮนรี อาลาบาสเตอร์ (Henry Alabaster) ชาวอังกฤษ ผู้เป็นต้นสกุล "เศวตศิลา" และผู้ที่ทำงานเป็นภัณฑารักษ์คนแรก คือ ลิบเอกทัด ซึ่งต่อมาเป็นพลโทพระยาสมุทราธิบดี (ทัด ศิริสัมพันธ์)

ในปีพุทธศักราช 2430 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้ย้ายพิพิธภัณฑ์สถานจาก หอทองคอกเตี้ย ไปจัดแสดงในพระที่นั่ง 3 องค์ ตอนหน้าของพระราชวังบวรสถานมงคล (พระที่นั่งศิวิไลย์) พระที่นั่งพุทธไสสวรรคย์ และพระที่นั่งอิศราวินิจฉัย

ต่อมาเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม พ.ศ.2432 โปรดให้ตั้งเป็นกรมพิพิธภัณฑ์ขึ้นอยู่ในสังกัดกรมศึกษาธิการ และเมื่อตั้งกระทรวงธรรมการ เมื่อ พ.ศ.2435 ก็โปรดให้กรมพิพิธภัณฑ์มาอยู่ในสังกัดของกระทรวงธรรมการ ในครั้งนั้นได้เปิดพิพิธภัณฑ์สถานให้ประชาชนชมสัปดาห์ละ 2 ครั้ง ของที่จัดแสดงมีทั้งโบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและธรรมชาติวิทยา เจ้าหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ได้จัดทำแคตตาล็อกทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษขึ้นเป็นครั้งแรก

ต่อมา ใน พ.ศ.2445 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงแนะนำพระยาโบราณราชธานินทร์ (พร เดชะคุปต์) ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่า ให้จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ขึ้นที่พระราชวังจันทร์เกษม พระนครศรีอยุธยา ตั้งชื่อว่า "อยุธยาพิพิธภัณฑ์สถาน" นับเป็นพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นแห่งแรกที่ตั้งขึ้นในต่างจังหวัด (กรมศิลปากร 2508:9-10)

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงสนพระทัยกิจการด้านพิพิธภัณฑ์สถานอยู่มาก พระองค์มีพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้กรรมการหอพระสมุดสำหรับพระนคร มีหน้าที่รับผิดชอบโบราณวัตถุสถานอีกอย่างหนึ่งคือ เพราะงานหอพระสมุดที่เกี่ยวข้องกับการสอบสวนเรื่องทางโบราณคดีอยู่แล้ว จึงได้มี "ประกาศจัดการตรวจรักษาของโบราณ" เมื่อวันที่ 17 มกราคม พ.ศ.2466 นับเป็นประกาศฉบับแรกที่กล่าวถึงงานสงวนรักษาโบราณวัตถุโบราณสถานในพระราชอาณาจักร อันเป็นต้นแบบแห่งพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณวัตถุสถาน และพิพิธภัณฑ์สถานในสมัยต่อมา นอกจากนี้ พระองค์ยังได้ดำริจะจัดงานสยามรัฐพิพิธภัณฑ์ขึ้นที่สวนลุมพินี เมื่อ พ.ศ.2469 แต่มีเหตุให้สวรรคตเสียก่อน การพัฒนาสยามรัฐพิพิธภัณฑ์สถาน ณ สวนลุมพินี จึงต้องยกเลิกไป

ในรัชกาลที่ 7 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดฯ ให้มีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงกิจการพิพิธภัณฑ์สถานครั้งสำคัญยิ่ง เพราะในระยะนั้น นอกจากกิจการด้านพิพิธภัณฑ์สถานแล้ว การค้นคว้าทางโบราณคดีกำลังเป็นที่สนใจของประชาชน ประกอบกับมีการฟื้นฟู และสงวนรักษาสถปัตยกรรม พระองค์โปรดให้ตั้งราชบัณฑิตยสภาขึ้นเมื่อวันที่ 19 เมษายน 2469 และโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มีหน้าที่บำรุงกิจการทางวรรณคดี โบราณคดีและศิลปากร หอสมุดสำหรับ

พระนคร และพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร จึงอยู่ในความรับผิดชอบของราชบัณฑิตยสภาด้วย และเมื่อจัดตั้งพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครขึ้นในพระราชวังบวรสถานมงคล พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาทรงทำพิธี เปิดพิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนคร เมื่อ วันที่ 10 พฤศจิกายน 2469 (ธนิต อยู่โพธิ์ 2510: 13-14)

วันที่ 3 พฤษภาคม 2476 มีพระราชบัญญัติจัดตั้งกรมศิลปากร มีพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการในกรมศิลปากร มีกองพิพิธภัณฑ์ และโบราณคดีเป็นกองหนึ่งในกรมศิลปากร ด้วย ซึ่งต่อมาในปีเดียวกันนั้น ได้เปลี่ยนชื่อเป็นกองพิพิธภัณฑ์และโบราณวัตถุ ซึ่งภายหลังเปลี่ยนชื่อเป็นกองโบราณคดี มีหน้าที่ในการดำเนินการจัดตั้ง ดูแลรักษาพิพิธภัณฑ์สถาน และสำรวจขุดค้นบูรณะและดูแลรักษาโบราณวัตถุโบราณสถานทั่วประเทศ พระราชอาณาจักร และประกาศตั้ง พิพิธภัณฑ์สถานสำหรับพระนครเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร เมื่อ พ.ศ. 2477 ตามพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถานศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ พุทธศักราช 2477 และพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุ โบราณวัตถุ และการพิพิธภัณฑ์แห่งชาติ (ฉบับที่ 2) พุทธศักราช 2486 (กรมศิลปากร 2508: 11)

ในรัชกาลที่ 8 ได้มีพระราชบัญญัติว่าด้วยโบราณสถาน ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พ.ศ. 2477 ตราไว้ ณ วันที่ 7 พฤษภาคม 2478 ยกหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับ โบราณวัตถุสถานและพิพิธภัณฑ์สถานให้แก่กรมศิลปากร กระทรวงธรรมการ งานส่งเสริมความรู้ทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์และโบราณคดี จึงตกอยู่ในอำนาจของกรมศิลปากร มาจนทุกวันนี้

ในรัชกาลที่ 9 มีพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการของกรมศิลปากร ตั้งกอง พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เพื่อบริหารงานกิจการพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติทั่วประเทศ เมื่อ พ.ศ. 2518

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัฐบาลได้อนุมัติจัดตั้งกรม วิชาการ เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2495 โดยได้มีพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2495 แบ่งส่วนราชการของกรมวิชาการออกเป็น 5 กอง คือ สำนักงานเลขาธิการกรม กองวิจัย กองอุปกรณ์การศึกษา กองเผยแพร่การศึกษา และกองตำรา

กองอุปกรณ์การศึกษา เป็นกองหนึ่งของกรมวิชาการ มีหน้าที่จัดการ ส่งเสริม ให้มี

เครื่องอุปกรณ์เพื่อการศึกษาอย่างสมบูรณ์ โดยมีแผนกห้องสมุดและนิทรรศน์ แบ่งงานออกเป็นสองส่วน ส่วนห้องสมุดมีหน้าที่จัดห้องสมุดของกระทรวงศึกษาธิการและควบคุมส่งเสริมกิจการห้องสมุดของโรงเรียนและประชาชน ส่วนนิทรรศน์มีหน้าที่จัดนิทรรศน์การศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการและควบคุมส่งเสริมกิจการนิทรรศน์ของโรงเรียน

ต่อมาในปี พ.ศ. 2501 คณะกรรมการจัดงานฉลองวันเด็กแห่งชาติได้มอบอาคาร "ศาลาวันเด็ก" ซึ่งได้ดำเนินการมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2498 จากการจัดงานวันเด็กแห่งชาติเป็นครั้งแรก ให้แก่กระทรวงศึกษาธิการ และกระทรวงฯ ได้มอบให้กองอุปกรณ์การศึกษา กรมวิชาการเป็นผู้ดำเนินงาน โดยจัดเป็นนิทรรศน์สำหรับเด็ก เปิดเป็นสาธารณูปการแก่เด็กไทยทั่วไป เพื่อเด็กจะได้มาพักผ่อน และใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ในทางหาความรู้และความสนุกสนานเพลิดเพลิน ศาลาวันเด็กเป็นเสมือนนิทรรศน์ทางวิทยาศาสตร์ ประวัติธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ และสโมสรรสำหรับเด็กแห่งแรกในประเทศไทย

ในปีพุทธศักราช 2505 คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ดำเนินการสร้างท้องฟ้าจำลองกรุงเทพ และหอดูดาวเป็นครั้งแรกในแถบเอเชียอาคเนย์ และได้เปิดบริการเป็นทางการ เมื่อวันที่ 19 สิงหาคม พ.ศ. 2507

ในปี พ.ศ. 2515 รัฐบาลคณะปฏิวัติ ได้ปรับปรุงระเบียบราชการบริหารของประเทศ ตามประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ 270 ได้แบ่งส่วนราชการในกรมวิชาการใหม่ เป็นผลให้กองอุปกรณ์การศึกษา เปลี่ยนชื่อเป็นกองนิทรรศน์การศึกษา มีหน้าที่จัดและควบคุมนิทรรศน์การศึกษา เพื่อให้บริการแก่นักเรียนและประชาชน จัดศาลาวันเด็ก เพื่อส่งเสริมกิจกรรมนักเรียน จัดและดำเนินการท้องฟ้าจำลองเพื่อศึกษาด้านดาราศาสตร์

ต่อมา มีพระบรมราชโองการประกาศพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการกรมวิชาการ พ.ศ. 2519 กองนิทรรศน์การศึกษา ได้เปลี่ยนชื่อเป็นศูนย์บริภัณฑ์เพื่อการศึกษา พร้อมทั้งดำเนินการจัดตั้งนิทรรศน์วิทยาศาสตร์เป็นแห่งแรกขึ้นในประเทศไทย โดยเปิดเป็นทางการเมื่อวันที่ 9 สิงหาคม พ.ศ. 2522

วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2522 ตามมาตรา 8 แห่งพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 216 ลงวันที่ 29 กันยายน พ.ศ. 2515 (ฉบับที่ 22) พ.ศ. 2522 แบ่งส่วนราชการกระทรวงศึกษาธิการ และจัดตั้งกรมการศึกษานอกโรงเรียนขึ้น ใน

ลำดับที่ 5 สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ และได้ออกพระราชกฤษฎีกา แบ่งส่วนราชการกรม การศึกษาเอกโรงเรียน กระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ.2522 ให้โอนศูนย์บริรักษ์เพื่อการศึกษา มาสังกัดอยู่ในกรมการศึกษานอกโรงเรียน ตั้งแต่วันที่ 12 พฤษภาคม พ.ศ.2522 เป็นต้นมา

พ.ศ. 2524 ศูนย์บริรักษ์เพื่อการศึกษาได้จัดตั้งหน่วยงาน คือ "งานนิทรรศการ เคลื่อนที่" เพื่อนำการศึกษานอกระบบเข้าสู่ประชาชนในชนบทอย่างแท้จริง โดยได้วางเป้าหมายของการให้บริการแก่บุคคลในกลุ่มที่พลาดโอกาสจากการศึกษาในโรงเรียน และกลุ่ม บุคคลที่ยากจน และขัดสนทุนทรัพย์เพื่อการศึกษาหาความรู้ งานนี้ได้เริ่มออกบริการในเดือน กรกฎาคม พ.ศ.2525 (ศูนย์บริรักษ์เพื่อการศึกษา ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ : 28-29) โดยบริษัท เอสไอแอสเตนเดอร์ด ประเทศไทย จำกัด ได้ให้งบประมาณ 1.1 ล้านบาท เพื่อสนับสนุนการ สร้างรณนิทรรศน์เคลื่อนที่คันแรกของประเทศไทย (ไพศาล สิริยะวงศ์ไพศาล 2525:29)

รณนิทรรศน์เคลื่อนที่คันแรกของประเทศไทย แสดงเรื่อง "น้ำกับชีวิต" และได้จัด นิทรรศการเสริมหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องในด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี โดยเฉพาะในด้าน การเกษตรและเทคโนโลยีที่เหมาะสม ซึ่งศูนย์บริรักษ์เพื่อการศึกษา ได้นำรถออกบริการครั้ง แรกในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

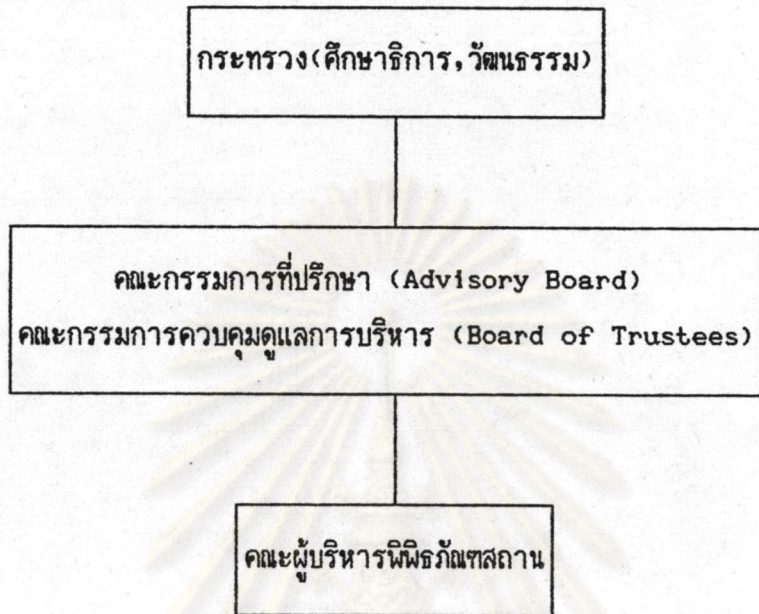
นอกจากนี้ยังมีนิทรรศน์ของหน่วยงาน สถาบันอื่นๆ ทั้งของรัฐบาลและเอกชน เช่น มหาวิทยาลัย วัด วัง เป็นต้น

โครงสร้างสายการบังคับบัญชาของนิทรรศน์

การดำเนินงานทุกอย่าง จำเป็นต้องมีระบบการบริหาร ซึ่งเกี่ยวข้องกับโครงสร้าง ของหน่วยงาน สายการบังคับบัญชา ซึ่งแต่ละประเทศมีระบบการปกครองและกฎหมายต่างกัน เช่น ประเทศซีเรีย รัฐบาลเป็นผู้ดำเนินการจัดตั้งนิทรรศน์ทั้งหมด ไม่อนุญาตให้เอกชนตั้ง บางประเทศก็อนุญาตให้เอกชนตั้งได้อย่างอิสระ บางประเทศอนุญาตให้เอกชนตั้งนิทรรศน์ได้ แต่ต้องอยู่ในความควบคุมดูแล เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ จึงสามารถแยกลักษณะโครงสร้าง และ สายการบังคับบัญชาของนิทรรศน์ได้ 5 ลักษณะคือ (ประทุม ชุ่มเฟื่องพันธ์ 2530 :38 - 40)

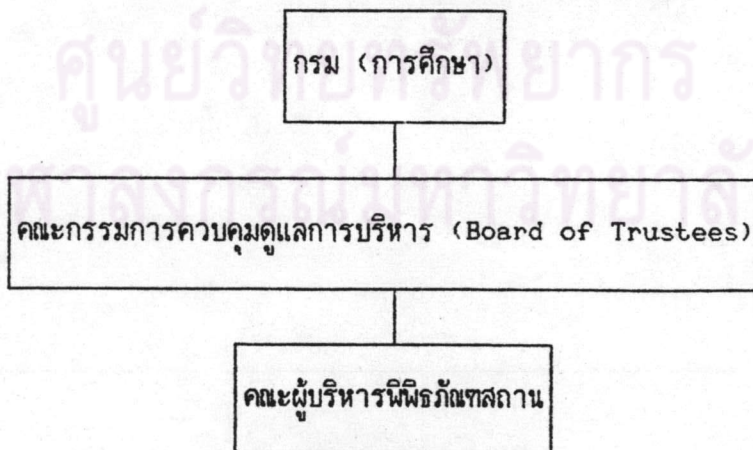
1. นิทรรศน์ของรัฐบาลกลาง รัฐบาลมีกฎหมายสำหรับดำเนินงานเรื่องนิทรรศน์ โดยเฉพาะ ดังนั้นจึงมีหน่วยงานของรัฐเป็นผู้ควบคุมดูแลบังคับบัญชา ซึ่งอาจเป็นหน่วยงาน ระดับกระทรวงหรือระดับกรมเป็นผู้รับผิดชอบ หรืออาจตั้งเป็นคณะกรรมการขึ้นมาควบคุม โดย เฉพาะก็ได้ นิทรรศน์เป็นของรัฐบาลกลางโดยมากได้แก่ นิทรรศน์สถานแห่งชาติ นิทรรศน์ จังหวัด นิทรรศน์ท้องถิ่น มีรูปแบบสายงาน ดังนี้

แผนภูมิที่ 1 โครงสร้างสายการบังคับบัญชาพิพิธภัณฑ์ของรัฐบาลกลาง

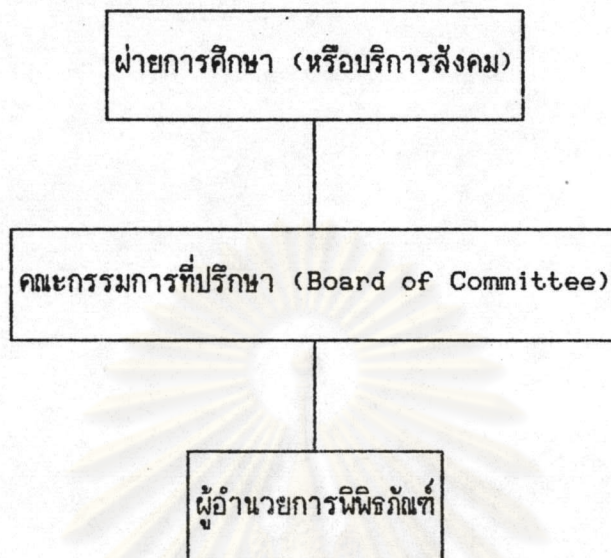
2. พิพิธภัณฑ์ของรัฐ ประเทศสหรัฐอเมริกา ออสเตรเลียและยุโรปบางประเทศนิยมใช้ คือ การปกครองแบบกระจายอำนาจ (Decentralization) แต่ละรัฐมีกฎหมายของตนเอง สามารถจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ได้เองเหมือนรัฐบาลกลาง สายการบังคับบัญชามีลักษณะคล้ายกัน

แผนภูมิที่ 2 โครงสร้างสายการบังคับบัญชาพิพิธภัณฑ์ของรัฐ

3. พิพิธภัณฑ์เทศบาล พิพิธภัณฑ์ในรูปแบบนี้คล้ายกับพิพิธภัณฑ์จังหวัด แต่ว่าเป็นพิพิธภัณฑ์ที่ฝ่ายเทศบาลในท้องถิ่นเป็นผู้ก่อตั้งขึ้นและบริหารดูแลรับผิดชอบเองโดยตรง เช่น เกาหลี ญี่ปุ่น เป็นต้น

แผนภูมิที่ 3 โครงสร้างสายการบังคับบัญชาของพิพิธภัณฑ์เทศบาล .

4. พิพิธภัณฑ์องค์การหรือมูลนิธิ เป็นพิพิธภัณฑ์ที่มีลักษณะพิเศษเล็กน้อยคือ กึ่งรัฐ กึ่งเอกชน พิพิธภัณฑ์ลักษณะนี้ รัฐบาลไม่ได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวมาก แต่รัฐบาลก็สนับสนุนทางการเงิน ให้ความช่วยเหลือทางเทคนิควิชาการที่ฝ่ายผู้บริหารพิพิธภัณฑ์จะขอร้องมา เป็นครั้งคราว

5. พิพิธภัณฑ์เอกชน รัฐบาลไม่ยุ่งเกี่ยวเลย ปล่อยให้ดำเนินกิจการโดยอิสระภายใต้กฎหมายของรัฐบาล ในสหรัฐอเมริกา พิพิธภัณฑ์เอกชนเจริญมากและทุกแห่งจะต้องมีคณะกรรมการควบคุมการบริหาร (Board of Trustees)

ชนิดของพิพิธภัณฑ์สถาน

สภาการพิพิธภัณฑ์ระหว่างชาติ จำแนกชนิดของพิพิธภัณฑ์สถานออกเป็นสาขาต่างๆ ตามหัวข้อการอภิปรายของนักการพิพิธภัณฑ์สถานต่างๆทั่วโลก ดังนี้ (Unesco: 1963 อ้างถึงใน นิคม มุสิกคามะ และคณะ 2521:22-34)

1. พิพิธภัณฑ์สถานทางศิลปะ (Museum of Arts) เป็นสถานที่เก็บรวบรวมงานทางศิลปะ ซึ่งมีค่าควรแก่การจดจำไว้มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนได้ชื่นชมกับสุนทรียะของศิลปะหรือประวัติศาสตร์ศิลปะ นิยมเก็บรวบรวมวัตถุในทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์

2. พิพิธภัณฑ์สถานศิลปะร่วมสมัย (Gallery of Contemporary Arts) เป็น

สถาบันที่เชื่อมความเข้าใจ ระหว่างสังคมปัจจุบันกับงานต่างๆ ที่พวกศิลปินเริ่มต้นกระทำ พิพิธภัณฑ์สถานจะนำศิลปะร่วมสมัยให้เข้าไปสู่ความเข้าใจของสังคมแทนการยอมรับว่าเป็นแต่เพียงปัญหาของคนธรรมดาสามัญเท่านั้นและยังช่วยให้เข้ากันได้กับความเจริญทางอุตสาหกรรมในเมืองอุตสาหกรรมด้วย พิพิธภัณฑ์ศิลปะสมัยใหม่ครอบคลุมงานในวิชาการแขนงต่างๆ คือ

2.1 ศิลปะประยุกต์ ซึ่งนำเข้ามาสู่ความเจริญทางอุตสาหกรรมด้วยการใช้รูปภาพ ฟิล์ม โทรทัศน์ และการโฆษณาทั้งทางที่เป็นคำอธิบายและภาพประกอบ

2.2 สถาปัตยกรรมระดับเดียวกันและแปลนของเมือง ซึ่งใช้โดยเทคนิคและสังคมพร้อมกับต้องมีความหมายทางศิลปะและความคิดต่างๆ เข้าประกอบ

2.3 ศิลปะประยุกต์เกี่ยวกับสมัยแห่งการใช้เครื่องจักรกล

2.4 สมัยก่อนคลาสสิก เช่นเดียวกับศิลปะเริ่มแรก และศิลปะนั้นเพียงแสดงถึงความเกี่ยวพันกับความก้าวหน้าของศิลปะระยะเดียวกัน

3. พิพิธภัณฑ์สถานทางธรรมชาติวิทยา (Natural History Museum) ได้พัฒนามาจากการรวบรวมวัตถุในแบบต่าง ๆ เช่น ธรณีวิทยา พฤกษศาสตร์ สัตวศาสตร์ มานุษยวิทยา ฯลฯ มาจัดแสดงกิจกรรมต่างๆ และเป็นสถานที่ที่รักษาตัวอย่างวัตถุทางธรรมชาติที่สามารถเก็บรักษาไว้ตามสภาพของมัน

4. พิพิธภัณฑ์สถานทางวิทยาศาสตร์และเครื่องจักรกล (Museum of Science and Technology) เป็นสถาบันที่แสดงให้เห็นเรื่องราวการคิดค้นเกี่ยวกับการประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้ในการผ่อนแรงของมนุษย์ พิพิธภัณฑ์สถานทางวิทยาศาสตร์เป็นศูนย์รวมที่แสดงให้เห็นวิทยาการความก้าวหน้าของโลก และยังเป็นสถาบันที่ช่วยประชาชนทั่วไป ไม่เฉพาะแต่การค้นหาคำพิสดาร และความรู้เกี่ยวกับเครื่องจักรกลและการกลไกกรรมเพียงอย่างเดียวเท่านั้น แต่พิพิธภัณฑ์สถานชนิดนี้ยังช่วยเหลือการทำมาหากินและประกอบอาชีพของคนธรรมดา อันเป็นผลสะท้อนถึงเศรษฐกิจของประเทศอีกอย่างหนึ่งด้วย

วัตถุและการจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ชนิดนี้ ไม่ใช่การรวบรวมวัตถุที่เหลือใช้หรือเลิกใช้เพียงอย่างเดียวแบบเดียวกับพิพิธภัณฑ์สถานทางศิลปะและโบราณคดี แต่ยังรวบรวมสิ่งของวัตถุเครื่องจักรกลที่ทันสมัยด้วย ทั้งนี้เพื่อชี้ให้ประชาชนเห็นวิวัฒนาการของการคิดค้นทางเครื่องจักรตั้งแต่สมัยก่อนตรารวจนกระทั่งปัจจุบันนี้

5. พิพิธภัณฑ์สถานทางมานุษยวิทยาและชาติพันธุ์วิทยา (Museum of Anthropology and Ethnology) พิพิธภัณฑ์ชนิดนี้ มักจะแสดงวัตถุ เครื่องมือเครื่องใช้

รูปเคารพทางศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมอื่นๆ โดยมีวัตถุประสงค์ที่จล่งเสริมให้มนุษย์แต่ละเผ่าพันธุ์ได้เข้าใจในวัฒนธรรมซึ่งกันและกันอันเป็นผลนำไปสู่ความเข้าใจที่ดีของสังคมมนุษย์

6. พิพิธภัณฑ์สถานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี (Museum of History and Archaeology) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่แสดงเรื่องราวตามความเป็นมาของมนุษย์ในอดีต

7. พิพิธภัณฑ์สถานประจำท้องถิ่น (Regional Museum) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่แสดงเรื่องราวของท้องถิ่นต่างๆ มีแผนงานเกี่ยวกับท้องถิ่น มีการจัดแสดงวัตถุหรือตัวอย่างต่างๆ ที่แสดงให้เห็นสภาพทางธรรมชาติ พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว เพราะสามารถให้ความรู้ได้อย่างกว้างขวาง เกี่ยวกับท้องถิ่นที่พวกเขาได้เข้ามาชม และเป็นที่พอใจต่อชุมชนในท้องถิ่นนั้นๆ ด้วย โดยเหตุที่ได้รับผลประโยชน์มากขึ้น จากการเข้าชมของนักท่องเที่ยว

8. พิพิธภัณฑ์สถานแบบพิเศษ (Specialized Museum) เป็นพิพิธภัณฑ์ที่จำกัดเฉพาะลงไปในสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง เช่น ศิลปะประยุกต์ ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ชาติพันธุ์วิทยา ธรรมชาติวิทยา วิทยาศาสตร์ เทคนิค และการศึกษาด้านสังคมต่างๆ ซึ่งมีสถานที่ตั้งอยู่ในสถานที่พิเศษ หรือในบริเวณทางประวัติศาสตร์

9. พิพิธภัณฑ์สถานของมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษา (University Museum) พิพิธภัณฑ์ประเภทนี้ไม่จำกัดถึงการศึกษาพิเศษโดยเฉพาะ จึงไม่ใช่เป็นพิพิธภัณฑ์ในการใช้เก็บรวบรวมวัตถุทางศึกษา เพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการสอนในวิชาใดวิชาหนึ่ง แต่จะมีหัวข้อต่างๆที่กว้างขวางมากที่สุด เพื่อประกอบในการศึกษา ค้นคว้าของนิสิตนักศึกษาและประชาชนทั่วไป

หน้าที่ของพิพิธภัณฑ์สถาน

พิพิธภัณฑ์สถาน เป็นสถาบันของประชาชน ที่ให้ทั้งความรู้และความเพลิดเพลิน พิพิธภัณฑ์สถานจึงต้องมีหน้าที่เพื่อประโยชน์ต่อสังคม ชุมชน ซึ่งแบ่งออกได้ดังนี้

1. การวางนโยบาย กำหนดขอบเขต การวางแผน การวางบทบาทและปรัชญา การวางนโยบาย การวางแผนต่างๆตลอดจนการกำหนดบทบาทและปรัชญาของพิพิธภัณฑ์ มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาการมาเรื่อยๆ พิพิธภัณฑ์ทุกแห่งจึงต้องมีภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบใน

การกำหนดบทบาทของตนเอง ในขณะที่เดียวกันก็ต้องดำเนินกิจกรรมร่วมกับสังคมโลกด้วย ส่วน การจะกำหนดทิศทางหรือแนวทางอย่างไรขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายอย่างทั้งกาลเทศะ ประเภท ของพิพิธภัณฑ์ ความต้องการของสังคม งบประมาณ ตลอดจนความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ทางปัญญา

2. การรวบรวมวัตถุ เป็นหน้าที่ที่สำคัญงานหนึ่ง เพราะถ้าปราศจากงานชิ้นนี้แล้ว พิพิธภัณฑ์สถานจะเกิดขึ้นไม่ได้โดยเด็ดขาด การรวบรวมวัตถุสิ่งของต่างๆ เกิดจาก สาเหตุ หลายประการ เช่น ความสนใจ ความอยากรู้อยากเห็น ความเพลิดเพลิน ความจำเป็น ความเสียดาย เห็นคุณค่า เป็นต้น วิธีการเก็บรวบรวมนี้มีการผสมหลายวิธี ได้แก่ การรับ บริจาค การแสวงหาเก็บมาเอง จัดซื้อ การขุดค้นทางโบราณคดี การแลกเปลี่ยน การ ประดิษฐ์ การจำลองขึ้นมาใหม่ เป็นต้น

3. การจำแนกประเภทวัตถุ เมื่อพิพิธภัณฑ์สถานเก็บรวบรวมวัตถุใดเข้ามา จะต้องตรวจสอบ จำแนก แยกประเภทวัตถุชิ้นนั้น ซึ่งจะทำให้รู้เรื่องราวต่างๆของตัวอย่างของ วัตถุอื่นๆ ได้มาก และทราบคุณค่าของวัตถุชิ้นนั้น

4. การทำบันทึกหลักฐาน เป็นการจัดทำทะเบียนวัตถุทุกชิ้น ที่จะรวบรวมเก็บ รักษาไว้ในพิพิธภัณฑ์สถาน มีความสำคัญ คือ เป็นหลักฐานไม่ให้เกิดสูญหายหรือทุจริตจาก เจ้าหน้าที่ ทั้งยังเป็นหลักฐานทางวิชาการ เพราะเป็นทะเบียนประวัติ หลักฐานแน่นอนในเรื่องที่มาของวัตถุ การตรวจสอบ จำแนกแยกประเภท กำหนดอายุสมัย ซึ่งมีความสำคัญ สำหรับการศึกษาค้นคว้า มีคุณค่าทางวิชาการ สามารถใช้อ้างอิงเป็นหลักฐานได้

5. การจัดแสดงและนิทรรศการ เป็นการให้ความรู้ความสนใจ เพื่อประโยชน์ทางการศึกษา และเพื่อสร้างความบันเทิงใจสนุกเพลิดเพลินให้แก่ผู้ชม การจัดนิทรรศการ มี 3 ประเภท ดังนี้

5.1 การจัดนิทรรศการถาวร (Permanent Exhibition) เป็นการ จัดแสดงไว้เป็นประจำถาวรสำหรับผู้ชม การจัดชนิดนี้เพื่อไม่ให้ผู้เข้าชมเบื่อหน่าย จะต้องมีการ ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงและใช้เทคนิคใหม่เป็นครั้งคราว แต่ละห้องจัดแสดงนานหลายปี จึง เปลี่ยนแปลงปรับปรุงใหม่ครั้งหนึ่ง

5.2 การจัดนิทรรศการชั่วคราว (Temporary Exhibition) หรือ การจัดแสดงหมุนเวียน (Changing Exhibition) เป็นการ จัดแสดงที่ใช้ระยะเวลาสั้นๆ เพื่อชักจูงความสนใจให้ประชาชนมาชมนิทรรศการถาวรที่พิพิธภัณฑ์มีอยู่ ดร.เกรช มอร์เลย์

กล่าวว่า "นิทรรศการชั่วคราวช่วยเราความสนใจให้คนมาชมสิ่งแปลกใหม่ เป็นการเชิญชวนผู้ชมกลุ่มใหม่เข้ามาชมพิพิธภัณฑ์ไปในตัว เป็นการเชิญชวนที่จะสนับสนุนการประชาสัมพันธ์ การเผยแพร่ ข่าว ความรู้ ซึ่งมีจัดสิ่งที่ดีกลุ่มคนที่สนใจเฉพาะเรื่องในชุมชน เช่น สมาคมศิลปิน สโมสรนักสะสมแสตมป์ เป็นต้น (เปรื่อง กุมุท 2526:9)

5.3 การจัดนิทรรศการแบบเคลื่อนที่ (Travelling Exhibition) เป็นการขยายบริการความรู้แก่ชุมชนที่อยู่ห่างไกล โดยนำสิ่งของจัดนิทรรศการภายในยานพาหนะไปจัดแสดงในศูนย์กลางชุมชนต่างๆ

การจัดนิทรรศการที่ดี ที่จะช่วยดึงดูดความสนใจผู้ชม จำเป็นต้องมีเทคนิคการจัดแสดงต่างๆ เช่น การทำให้เกิดความสวยงาม การทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจ การทำตามสภาพธรรมชาติ โดยการนำหุ่นจำลองของจริงมาตั้งแสดง การทำตามสภาพจริงโดยการอนุรักษ์วัตถุสิ่งของของคงสภาพเดิมไว้ เพื่อให้เหมือนสถานที่เคยเป็นจริงมาแล้ว หรือการใช้เครื่องมือโสตทัศนูปกรณ์ต่างๆ เช่น สไลด์มัลติวิชั่น ระบบแสงเสียง คอมพิวเตอร์ ฯลฯ เข้ามาประกอบการจัดแสดงนิทรรศการ ก็จะช่วยสร้างความสนใจ สร้างบรรยากาศความสนุกเพลิดเพลินและเพิ่มพูนความรู้ ให้แก่ผู้ชมเป็นอย่างดี

6. การศึกษา พิพิธภัณฑ์เป็นสถาบันการศึกษารูปแบบหนึ่ง ที่ให้การศึกษานอกระบบซึ่งประชาชนทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ สามารถมาใช้บริการหรือมาศึกษาหาความรู้ได้โดยเท่าเทียมกัน และเป็นอุปกรณ์เครื่องมือช่วยในการส่งเสริมความรู้ต่อการศึกษาในระบบด้วย (ประทุม ชุ่มเพ็งพันธ์ 2530:37)

พิพิธภัณฑ์เป็นศูนย์สื่อการศึกษา การสอน ซึ่งไม่ควรเป็นแต่ผู้รักษาการสืบทอดทางวัฒนธรรม แต่ควรอยู่ในฐานะเป็นสถาบันที่เชื่อมระหว่างอดีต และอนาคต ให้เข้ากับปัจจุบัน (Paul Chang มาเลเชีย ICOM ,1972 : 6) ซึ่งพิพิธภัณฑ์สามารถจัดบริการการศึกษาได้หลายรูปแบบ เช่น

- 6.1 การจัดนิทรรศการ ซึ่งเป็นวิธีให้การศึกษาลึกของพิพิธภัณฑ์โดยทั่วไป
- 6.2 การบริการนำชมพิพิธภัณฑ์
- 6.3 การบริการนำเที่ยวโบราณสถาน หรือสถานที่ที่น่าสนใจ
- 6.4 การจัดบรรยาย อภิปราย สัมมนา
- 6.5 จัดตั้งศูนย์โสตทัศนศึกษา ควบคุมดูแล ดำเนินการ และรับผิดชอบห้องบรรยาย การควบคุมบริการอุปกรณ์การศึกษาต่างๆ การผลิตสื่อเผยแพร่ความรู้
- 6.6 ศูนย์ข้อมูลข่าวสาร บริการความรู้แก่ประชาชน และรวบรวมเก็บเอกสาร

สิ่งพิมพ์ต่างๆ เพื่อเป็นสมบัติของชาติ และใช้จัดแสดงกิจกรรมเพื่อการศึกษาแก่ประชาชน

- 6.7 พิมพ์เอกสารสิ่งพิมพ์ต่างๆ
- 6.8 จัดรายการเผยแพร่ความรู้ทางสื่อมวลชนเช่น หนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์
- 6.9 จัดสอนพิเศษ อบรมวิชาเฉพาะ
- 6.10 ให้อบรมศิลปวัตถุ หรือสื่อการสอน แก่สถาบันการศึกษา และหน่วยงาน
องค์กรต่างๆ
- 6.11 บริการการสอนในระบบโรงเรียน โดยจัดวิทยากรบรรยายพิเศษ
- 6.12 ร่วมร่างหลักสูตรการเรียน จัดทำบทเรียนเฉพาะเรื่อง สำหรับให้
นักเรียน นิสิต นักศึกษา มาชมเป็นพิเศษ เป็นการเน้นเนื้อหารายละเอียดตามหลักสูตร
การเรียนการสอน

7. การสงวนรักษา เป็นการป้องกันวัตถุต่างๆ มิให้ถูกทำลายทางนิลิสต์ หรือ
การเสื่อมทางเคมี หรือการคุกคามโดยพวกอินทรีย์สาร เช่น เห็ด รา หรือการรบกวนจาก
พวกแมลง การทำลายเหล่านี้ย่อมแตกต่างกันไปตามธรรมชาติ และองค์ประกอบของวัตถุต่างๆ
และสภาพของภูมิอากาศของท้องถิ่นนั้นๆ

8. การรักษาความปลอดภัย นิพิธภัณฑ์ทุกแห่งจะต้องมีเจ้าหน้าที่รักษาความ
ปลอดภัยเป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง และมีระบบการรักษาความปลอดภัยที่ทันสมัย ที่จะปกป้อง
คุ้มครองวัตถุที่รวบรวมไว้ให้ปลอดภัย

9. ความสัมพันธ์กับชุมชน นิพิธภัณฑ์ไม่อาจตั้งอยู่ได้ถ้าขาดความสัมพันธ์กับชุมชนใน
สังคม หรือต่อสาธารณชนโดยทั่วไป เพราะนิพิธภัณฑ์เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนนิพิธภัณฑ์จะเจริญ
ก้าวหน้าได้ ต้องได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือจากประชาชนที่อาศัยอยู่ โดยรอบ คือ เมือง
หรือท้องถิ่นที่นิพิธภัณฑ์ตั้งอยู่นั้น

การเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ ย่อมจะต้องสอดคล้องกับความประสงค์ของ
สังคม ไม่ว่าจะเป็นนักเรียน นิสิต นักศึกษา ผู้ใหญ่ นักท่องเที่ยว นักวิชาการ ย่อมจะต้อง
เอื้ออำนวยต่อกัน บางครั้งจะเห็นว่า ประชาชนมาขอใช้สถานที่ในนิพิธภัณฑ์เป็นที่แต่งงาน
เลี้ยงน้ำชา จัดแสดงดนตรี ประชุมสัมมนา เป็นที่ต้อนรับแขกบ้าน แขกเมือง เป็นที่จัดอภิปราย
ทางวิชาการ เป็นที่แสดงผลงานเอกชน เช่น ฉายภาพยนตร์ ถ่ายภาพยนตร์ จัดนิทรรศการ
งานแสดงสินค้า ฯลฯ ตามโอกาสขึ้นอยู่กับความพร้อม และความเหมาะสมของนิพิธภัณฑ์
(ประชุม ชุมเพ็งพันธ์ 2530:37)

รูปแบบนิทรรศน์ของไทย

นิทรรศน์ในประเทศไทยมีหลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับหน่วยงานที่ดูแลรับผิดชอบ ได้แก่

1. นิทรรศน์ในสังกัดกรมศิลปากร มักจะใช้คำว่า "นิทรรศน์สถานแห่งชาติ" ส่วนใหญ่จะเป็นนิทรรศน์ประเภทศิลปะและโบราณคดี งานหลักของนิทรรศน์จะมุ่งที่การอนุรักษ์ เก็บรักษา ศึกษาวิจัยศิลปะโบราณวัตถุ และจัดแสดงในด้านศิลปะ วัฒนธรรม โบราณคดี และประวัติศาสตร์ ซึ่งงานของนิทรรศน์ประเภทศิลปะนี้ มีผู้ให้ความสนใจและเข้าชมน้อยกว่า นิทรรศน์ประเภทอื่นๆ เพราะไม่มีเรื่องตื่นเต้นหรือสนุกสนาน ผู้ที่สนใจจริงๆ และมีพื้นฐานด้านนี้มาก่อน จึงจะได้ประโยชน์และเห็นคุณค่าของนิทรรศน์ประเภทนี้ ซึ่งเหมือนกันทั่วโลก (จิรา จงกล 2523:45)

2. นิทรรศน์ในสังกัดกรมการศึกษานอกโรงเรียน ซึ่งมีศูนย์บริภัณฑ์เพื่อการศึกษา (2529:4) รับผิดชอบ มีหน้าที่จัดนิทรรศน์ในสายวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี ธรรมชาติวิทยา และกิจกรรมเยาวชนในด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมพื้นฐาน การจัดนิทรรศน์นี้ได้เน้นการจัดการศึกษาและจัดแหล่งข้อมูลทางการศึกษาเพื่อประชาชนในรูปแบบนอกระบบโรงเรียน ซึ่งจะเอื้ออำนวยให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษาของบุคคลในชาติทุกระดับมากขึ้น อีกทั้งจะทำให้เกิดความฝึกฝน ความสามารถในการเรียนรู้ด้วยตนเอง และความอิสระของการแสวงหาความรู้ของประชาชนอีกส่วนหนึ่งด้วย ซึ่งได้จัดนิทรรศน์ในรูปแบบต่างๆ เช่น นิทรรศน์วิทยาศาสตร์ นิทรรศน์เคลื่อนที่ ท้องฟ้าจำลอง เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการจัดมูมนิทรรศน์ในศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดต่างๆ เช่น นิทรรศน์ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งได้ให้การศึกษาแก่มวลชนในด้านท้องถิ่นของชุมชน หรือที่ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน จังหวัดเชียงราย ดำเนินกิจกรรมนิทรรศน์ และได้ใช้บริเวณห้องสมุดประชาชนและอาคาร เป็นสถานที่จัดนิทรรศการทางด้านวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดเชียงราย เป็นต้น

3. นิทรรศน์ในสังกัดส่วนราชการและรัฐวิสาหกิจอื่น จะสนองตอบนโยบายของหน่วยงานนั้นๆ เช่น นิทรรศน์ที่ตราไปรษณียากรของการสื่อสารแห่งประเทศไทย จะทำการรวบรวมจัดแสดง จำหน่ายแสตมป์ เหรียญรางวัลของที่ระลึก , นิทรรศน์สถานทางแผนที่ของกรมแผนที่ทหาร กองบัญชาการทหารสูงสุด จัดรวบรวมบริการข้อมูลทางวิชาการที่เกี่ยวกับแผนที่ต่างๆ , นิทรรศน์สถานธรรมชาติวิทยา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย จัดรวบรวมสิ่งของตัวอย่างทางธรรมชาติวิทยา

4. พิพิธภัณฑ์ประจำวัดหรือองค์การทางศาสนา มักจะรวบรวมสิ่งของเครื่องใช้ อัฐบริวารของพระสงฆ์และสิ่งของที่ศาสนิกชนนำมาถวายให้แก่วัด เช่น พิพิธภัณฑ์พระอาจารย์มั่น จังหวัดสกลนคร พิพิธภัณฑ์วัดเขาสกิม จังหวัดจันทบุรี

5. พิพิธภัณฑ์ของเอกชน เป็นการรวบรวมสะสมสิ่งของ ซึ่งเป็นมรดกสมบัติส่วนตัว หรือของหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นโดยเฉพาะ และไม่เกี่ยวข้องกับหน่วยงานอื่นๆ เช่น พิพิธภัณฑ์ธนาคาร ของธนาคารไทยพาณิชย์ เป็นต้น

การบริหารงานของพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย

พิพิธภัณฑ์แต่ละแห่งจะมีแนวนโยบาย วัตถุประสงค์ในการดำเนินงานต่างกันไปตาม หน่วยงานที่ตนสังกัดอยู่ แต่จุดมุ่งหมายหลักของพิพิธภัณฑ์ทุกแห่งที่สำคัญ คือ การให้การศึกษแก่ ชุมชน และมีองค์ประกอบในการบริหารงาน ได้แก่

1. บุคลากร แบ่งเป็น 2 ฝ่าย

1.1 เจ้าหน้าที่ฝ่ายบริหาร ทำหน้าที่ด้านการติดต่อประสานงาน ดูแลอาคาร สถานที่ รักษาความปลอดภัย การจัดการรายได้ การประชาสัมพันธ์ ฯลฯ

1.2 เจ้าหน้าที่ฝ่ายวิชาการ ทำหน้าที่ด้านการจัดหาข้อมูล การจัดแสดง การอนุรักษ์ รักษาวัตถุแสดงต่างๆ

2. งบประมาณ พิพิธภัณฑ์จะสามารถขยายงาน ก่อตั้งขึ้นมาได้ ต้องอาศัยเงินทุน มาดำเนินงาน ซึ่งแบ่งได้ดังนี้

2.1 งบประมาณจากรัฐบาล รัฐบาลจะให้การสนับสนุนทั้งที่เป็นพิพิธภัณฑ์ของรัฐและเอกชน ตามที่หน่วยงานนั้นทำเรื่องขอขยงบประมาณไป เนื่องจากรัฐบาลได้เห็นความสำคัญของพิพิธภัณฑ์ ซึ่งงบประมาณนี้พิพิธภัณฑ์จะได้จากหน่วยงานที่ตนสังกัดอยู่หรือจากองค์การบริหารส่วนจังหวัด

2.2 มูลนิธิ เป็นกองทุนที่เอกชนจัดตั้งขึ้น เพื่อช่วยเหลือสาธารณประโยชน์ ซึ่งพิพิธภัณฑ์สามารถขอความช่วยเหลือได้

2.3 ทุนช่วยเหลือพิเศษ เป็นเงินที่รัฐบาลจัดตั้งขึ้น สำหรับช่วยเหลือ กิจกรรมการศึกษาซึ่งจัดตั้งไว้ในงบบกลางของประเทศ หรือเงินทุนจากต่างประเทศที่ให้ความช่วยเหลือแบบให้เปล่าแก่ประเทศไทย

2.4 เงินบริจาคของเอกชน มีเอกชนจำนวนมาก ที่เห็นความสำคัญของ

พิพิธภัณฑ์ และได้ทิดเงินช่วยเหลือในการจัดทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การพิมพ์เอกสาร การจัดทำห้องแสดง เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ถ้าพิพิธภัณฑ์ดำเนินงานประสบความสำเร็จและเป็นที่น่าเชื่อถือของประชาชน (นิคม มุสิกยะคามะและคณะ 2521:266-267)

2.5 ค่าธรรมเนียมการเข้าชม

2.6 ผลประโยชน์จากร้านค้า เช่น ร้านอาหาร ร้านขายของที่ระลึก

2.7 รายได้จากการให้เช่าสถานที่ชั่วคราว เช่น ห้องประชุม ห้องแสดง

ชั่วคราว

3. อุปกรณ์ในการดำเนินงาน ได้แก่

3.1 อาคารสถานที่ อาคารพิพิธภัณฑ์ในประเทศไทย แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ

ก. อาคารเก่า แบ่งได้ดังนี้

1) อาคารทางประวัติศาสตร์ หรือโบราณสถาน เป็นอาคารที่ก่อสร้างด้วยวัสดุประสงค้อย่างหนึ่งอย่างใดในอดีต เช่น พระราชวัง ปราสาท ซึ่งอาคารเหล่านี้ สามารถนำมาใช้เป็นพิพิธภัณฑ์ได้ดี เช่น พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติจันทรเกษม

2) อาคารเก่าทั่วไป เป็นอาคารที่นำมาดัดแปลง เพิ่มเติมแล้ว จัดตั้งพิพิธภัณฑ์ เช่น ห้องสมุดประชาชน

การใช้อาคารเก่านี้ มีข้อดีที่เป็นการประหยัดรายจ่ายค่าก่อสร้าง ไม่ต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก และยังเป็น การช่วยสงวนรักษาโบราณสถานที่มีความสำคัญ ไม่ให้ถูกทำลาย แต่ก็มีข้อเสียที่อาคารเก่าที่ก่อสร้างด้วยวัสดุประสงคต่างกัน จึงไม่สัมพันธ์กับการจัดแสดงของพิพิธภัณฑ์

ข. อาคารที่ก่อสร้างใหม่ เพื่อใช้เป็นพิพิธภัณฑ์โดยตรง จะได้รับแบบโครงสร้างประโยชน์ใช้สอย เป็นไปตามความต้องการ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการเป็นพิพิธภัณฑ์ ไม่ใช่อาคารดัดแปลง ซึ่งจะไม่มีความเหมาะสมในการใช้ประโยชน์ที่สมบูรณ์ เรื่องเหล่านี้ต้องใช้หลักวิชาที่ถูกต้อง เพราะพิพิธภัณฑ์มิใช่ที่เก็บของเก่าหรือโกดัง (วิบูลย์ ลีสุวรรณ 2528:35) แต่เนื่องจากการก่อสร้างอาคารใหม่ ต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก ในขณะที่ไทยเป็นประเทศกำลังพัฒนา พิพิธภัณฑ์ในประเทศไทยส่วนใหญ่ จึงใช้อาคารดัดแปลง

3.2 วัสดุอุปกรณ์ในการจัดแสดง การจัดแสดงต้องใช้หลักวิชาทางศิลปะ และจิตวิทยาในการจัดวางตกแต่งให้สวยงามและเหมาะสม จึงจำเป็นต้องมีผู้เชี่ยวชาญใน

เรื่องนี้โดยเฉพาะ สำหรับในประเทศไทยยังขาดแคลนบุคลากร บางแห่งมีเจ้าหน้าที่ 2 คน ซึ่งไม่เชี่ยวชาญในการจัดแสดง ต้องมาจัดเตรียมอุปกรณ์ทุกอย่าง ทำให้พิพิธภัณฑ์ดูเงียบเหงา ไม่มีบรรยากาศชวนให้เข้ามาแสวงหาความรู้

4. การจัดการ พิพิธภัณฑ์ไม่ใช่หน่วยงานที่หยุดนิ่ง จะต้องมีการเคลื่อนไหวให้ทันกับความก้าวหน้าของโลกตลอดเวลา หลักสำคัญของการจัดการ ได้แก่

4.1 การวางแผนและเตรียมงาน จะต้องมีการเตรียมข้อมูล ประชุม สัมมนาบุคลากรผู้เกี่ยวข้อง คณะกรรมการดำเนินงานและนักวิชาการแต่ละสาขาที่เกี่ยวข้อง คณะกรรมการดำเนินงานและนักวิชาการแต่ละสาขาที่เกี่ยวข้องกับการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นทั้ง ภาครัฐบาลและเอกชน มาร่วมมือกันวางแผนการจัดทำพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น

4.2 การดำเนินงาน เป็นการจัดการให้พิพิธภัณฑ์สามารถปฏิบัติงานลุล่วงไปด้วยดี ประกอบด้วย

- ก. การควบคุมงาน การติดตามผลงาน
- ข. การวินิจฉัยสั่งการ กำหนดเวลาในการดำเนินงาน
- ค. การจัดระบบงาน และการประสานงาน
- ง. การสั่งการและการติดต่อสื่อสาร

พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกับการจัดการศึกษา (Local Museum and Education)

การจัดการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนได้เกิดการพัฒนา รู้จักนำความรู้ไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวัน และทำให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษาจะต้องเป็นการศึกษาต่อเนื่องทั้งในระบบโรงเรียนและนอกระบบโรงเรียนเป็นคู่ขนานกันไป แต่การศึกษาในระบบโรงเรียน ต้องลงทุนค่อนข้างสูง และจัดได้ในข้อจำกัดหนึ่ง ดังนั้น การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงเป็นวิธีการที่น่าสนใจ เพราะสามารถใช้ทรัพยากรสิ่งแวดล้อม มาเป็นแหล่งการเรียนรู้ได้

ประโยชน์ของการศึกษานอกระบบโรงเรียน คือ

1. เปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับการศึกษาโดยทั่วถึงกัน เป็นการเพิ่มประสบการณ์ และความเจริญงอกงามให้แก่บุคคล ซึ่งจะมีผลโดยตรงต่อการพัฒนาประเทศ
2. เป็นการศึกษาที่ได้ผล เพราะผู้เรียนได้ใช้ประโยชน์ทันที สิ่งทีเรียนสัมพันธ์กับชีวิตจริง และนำไปปฏิบัติได้

3. ประหยัดค่าใช้จ่ายได้มากทั้งด้านการเงินและบุคลากร เพราะเป็นการศึกษามวลชน และสามารถนำเทคโนโลยีและสื่อต่างๆ มาใช้ในการเรียนการสอนได้
4. การศึกษานอกระบบ สามารถสนองตอบความต้องการของผู้เรียนได้มากกว่าการศึกษาในระบบ
5. ในด้านการบริหาร การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการกระจายอำนาจและทรัพยากรที่มีอยู่ออกไปภาคและท้องถิ่น และในด้านการวางแผน การตัดสินใจและการแก้ปัญหา (มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช 2523:306)

สถาบันที่ให้การศึกษานอกระบบรูปแบบหนึ่ง คือ พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น ด้วยเหตุที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกำลังมีบทบาทสำคัญต่อประเทศ ก่อให้เกิดกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจการเมือง และสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้การพัฒนาประเทศเจริญก้าวหน้าควบคู่ไปกับการพัฒนาทางเทคโนโลยี ก็คือ การนำเอามรดกทางวัฒนธรรมช่วยเสริมสร้างความคิดเห็นและวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ ดังนั้น การรวบรวมมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่างๆ ไว้เป็นหมวดหมู่ จะช่วยให้คนรุ่นหลังเข้าใจแบบชีวิตของคนและบรรพชนได้อย่างง่ายและรวดเร็วขึ้น วิธีการที่แจ่มและอธิบายสิ่งเหล่านี้ สามารถจัดได้ในรูปแบบของพิพิธภัณฑ์

ในปัจจุบัน พิพิธภัณฑ์มิใช่สถานที่เก็บรวบรวมของมีค่า เพื่อให้ผู้ชมเข้าไปชื่นชมความงาม ความมหัศจรรย์ หรือเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าทางวิชาการเท่านั้น แต่ขอบเขตของการให้บริการได้ขยายกว้างขวางออกไป เพื่อบริการทางด้านการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพโดยอาศัยเทคนิคการจัดแสดงใหม่ๆ การจัดบรรยายเพื่อให้สามารถเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ง่ายขึ้น และสร้างความสนใจให้ผู้ชมเกิดความประทับใจและภูมิใจในวัฒนธรรมของท้องถิ่นตน

การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น นอกจากเป็นแนวทางที่สำคัญ ที่จะอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นนั้นๆ ได้แล้ว พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นยังเป็นสถาบันการศึกษานอกโรงเรียนประจำจังหวัด ที่เป็นศูนย์ข่าวสารข้อมูลทางวิชาการ ซึ่งมุ่งเน้นให้เห็นความสัมพันธ์อย่างผสมผสานของวัฒนธรรมท้องถิ่นกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ส่งผลกระทบต่อชีวิต ความเป็นอยู่ของประชาชนในท้องถิ่นนั้นๆ อันก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในชุมชน เป็นวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่ประชาชนได้รับจากการศึกษา (ศูนย์บริรักษ์เพื่อการศึกษา ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์

การจัดการศึกษาในนิทรรศน์ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมสนับสนุนงานการศึกษาให้ประชาชนได้เห็นความสำคัญทางด้านศิลปวัฒนธรรม วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีที่ประชาชนเกี่ยวข้องสามารถดำเนินกิจกรรมได้หลายรูปแบบ คือ การจัดการบริการการศึกษาขั้นพื้นฐานให้กับประชาชนที่มีความประสงค์จะเพิ่มความรู้ ความสามารถ โดยจัดเป็นลักษณะศูนย์การเรียนรู้ ที่ผู้เรียนสามารถศึกษาหาความรู้ได้ด้วยตนเอง จัดการฝึกอบรมทางด้านทักษะวิชาชีพที่มีความจำเป็นต่อการปรับปรุงพัฒนา และปรับปรุงอาชีพของตนเอง จัดกิจกรรมทางด้านข้อมูลข่าวสารในรูปแบบการจัดการห้องสมุด การจัดนิทรรศการ การจัดกิจกรรมบริการชุมชนในด้านแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชาวบ้านกับชาวบ้าน โดยการอบรมสัมมนาและปฏิบัติการในศูนย์ประชาคม (Community Center) การจัดการอุปกรณ์ไอศทัศน์ศึกษาต่างๆ

การนำสื่ออุปกรณ์ไอศทัศน์ศึกษาหรือเทคโนโลยีการศึกษา เข้ามาร่วมในการจัดกิจกรรมในนิทรรศน์ท้องถิ่น มีประโยชน์และสำคัญ ดังนี้

1. ช่วยเพิ่มประสิทธิภาพทางการศึกษามากขึ้น คือ ช่วยให้ประชาชนได้รับประสบการณ์ตรงหรือใกล้เคียง ทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ดีขึ้น และสามารถศึกษาหาความรู้ด้วยรูปแบบต่างๆ ตามความสามารถของแต่ละบุคคล
2. ประชาชนสามารถศึกษาได้โดยไม่จำกัดเวลา
3. ทำให้เกิดความเสมอภาคทางการศึกษา ประชาชนทุกคนมีสิทธิ์ในการศึกษาเท่าเทียมกัน
4. สร้างความสนใจ ความกระตือรือร้น ที่จะศึกษาหาความรู้มากขึ้น

จะเห็นได้ว่า สื่อ หรือเทคโนโลยีการศึกษา มีความจำเป็นต่องานนิทรรศน์มาก แต่ตามสภาพความเป็นจริงแล้ว นิทรรศน์ส่วนใหญ่ ยังไม่ได้นำระบบวิธีการทางเทคโนโลยีการศึกษา เข้ามาจัดการศึกษา ส่วนใหญ่จะนิยมเอาวัตถุมาตั้งแสดง ซึ่งบางครั้งไม่มีคำบรรยายประกอบว่าสิ่งนั้นคืออะไร มีความสำคัญอย่างไร หรือไม่มีเทคนิคการจูงใจให้ผู้ชมมาเข้าชมอยู่เสมอ ทำให้ผู้ชมเกิดความเบื่อและเข้าใจว่านิทรรศน์เป็นเพียงแหล่งเก็บของเก่าเท่านั้น

รูปแบบกิจกรรม โดยนำเทคโนโลยีการศึกษาเข้ามาจัดในนิทรรศน์ท้องถิ่น ได้แก่

1. การจัดทำและจัดฉายภาพยนตร์ สไลด์ วิดีโอเทป
2. การเสนอข้อมูลข่าวสารทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ต่างๆ
3. การจัดค่ายทัศนศึกษา
4. การจัดอบรม สัมมนาความรู้ต่างๆ โดยนำสื่อเทคโนโลยีการศึกษามาร่วมใช้

เช่น คอมพิวเตอร์

5. การจัดนิทรรศการ
6. การจัดทำเอกสารเผยแพร่
7. ห้องสมุดสื่อการศึกษา

การจัดทำนิทรรศการดังกล่าวมาข้างต้น แสดงให้เห็นถึงการพัฒนาการของนิทรรศการที่มีประโยชน์และให้คุณค่าทางด้านจิตใจ ตลอดจนทั้งให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชน นอกจากนี้ รูปแบบและการจัดตั้งนิทรรศการได้มีการเปลี่ยนแปลง พัฒนามาตลอดเวลาเป็นร้อยละ ปี จากนิทรรศการส่วนตัว มาเป็นนิทรรศการสำหรับประชาชน และเป็นศูนย์กลางทางการศึกษา ที่ไม่มีขอบเขต ไม่มีข้อจำกัด ต่อรูปแบบการให้การศึกษามวลชน ซึ่งมีแนวโน้มที่ขยายตัวไปอย่างกว้างขวาง และกำลังผันเข้าสู่ชนบท ด้วยแนวความคิดใหม่สำหรับประชาชน โดยเฉพาะการให้ความเข้าใจที่ถูกต้องกับคำว่า "นิทรรศการ" ดังนั้น นักการศึกษา และผู้ปฏิบัติงาน ในนิทรรศการ จะต้องให้ความสนใจในการใช้รูปแบบ การจัดกิจกรรม การจัดแสดงในนิทรรศการ โดยการนำสื่อเทคโนโลยีการศึกษาต่างๆ มาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับงานแต่ละชนิด ก็จะได้นิทรรศการที่ท้องถิ่นที่มีเสน่ห์ น่าสนใจ และสามารถให้การศึกษาอย่างต่อเนื่องแบบตลอดชีพแก่ประชาชน รวมทั้งเสริมการศึกษาในระบบโรงเรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

การจัดตั้งนิทรรศการท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่กำลังดำเนินการไม่ว่าจะอยู่ในรูปแบบใด ใช้ชื่อใดก็ตาม จึงเป็นเรื่องที่ดี แต่นักศึกษาที่สำคัญ คือ การขาดแคลนข้อมูลและความไม่เข้าใจในกระบวนการต่างๆ ของการจัดตั้งนิทรรศการ ซึ่งมีรูปแบบที่แตกต่างกัน การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน และการจัดตั้งนิทรรศการท้องถิ่นขึ้นมาแต่ละแห่ง จำเป็นต้องใช้ทรัพยากรทุกประเภท นับตั้งแต่อาคารสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ บุคลากร และงบประมาณ เป็นจำนวนมาก อันเกินวิสัยที่จะสามารถใช้รูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ในการดำเนินการให้สำเร็จแบบเดียวกันทุกจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และรูปแบบต่างๆ ที่กล่าวมารวมทั้งรูปแบบที่ได้จากการวิจัย จะเป็นแนวทางที่สำคัญ ที่จะทำให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีแหล่งความรู้ที่สำคัญเพิ่มขึ้น และประชาชนสามารถนำข้อมูลความรู้ที่ได้รับ ไปพัฒนาท้องถิ่นของตนต่อไป